

ТРУДОВОЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

УДК 349.22:331.1

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВАДНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК

Юлія ГРИШИНА,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

The article is devoted to establishing the nature and types of legal trade unions as a potential business relationship subjects. It is emphasized that the emergence of different personality types, particularly in the labor and civil law, prior to compliance with requirements established by the relevant branches of law. The issue of establishing fact the category “legal capacity” of the trade union is particularly relevant, since this category is the starting point for determining certain educational subject of law and, therefore, acts as a common prerequisite for participation of stakeholders in legal, so it is a fundamental legal categories, the value of which is updated in terms of market relationship.

Key words: legal, trade union, the subject of legal relations, legal status.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена встановленню моменту виникнення правоздатності професійних союзів як потенційних суб'єктів правовідносин. Підкреслюється, що моменту виникненню правоздатності, зокрема, в галузі трудового й цивільного права передусе дотримання вимог, установлених відповідними галузями права. Питання встановлення моменту виникнення правоздатності професійного союзу є особливо актуальним, так як ця категорія є висхідною для визначення деякого утворення суб'єктом права, а отже, є загальною передумовою участі суб'єктів у правовідносинах, тому вона є основною правовою категорією, значення котрої актуалізується в умовах ринкових відносин.

Ключові слова: правосуб'єктність, правоздатність, професійний союз, суб'єкт правовідносин, правовий статус.

Постановка проблеми. Питання встановлення моменту виникнення правоздатності професійної спілки є особливо актуальним, оскільки ця категорія є висхідною для визначення певного утворення суб'єктом права, а отже, й загальною передумовою участі суб'єктів у правовідносинах, тому вона є основоположною правовою категорією, значення якої актуалізується в умовах ринкових відносин.

З одного боку, відповідно до норм Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», дозвіл на створення професійної спілки не потрібен, статус юридичної особи кожна утворена професійна спілка набуває із затвердженням статуту (положення), а отже, визнається суб'єктом трудового права – носієм визначених у законодавстві прав, обов'язків, повноважень. З іншого – відкриття рахунку в банківських установах, отримання печатки, штампа фактично неможливе без державної реєстрації кожної професійної спілки, наслідком якої є набуття професійною спілкою статусу юридичної особи – суб'єкта господарювання.

Отже, виникає непорозуміння: чому статус юридичної особи професійна спілка набуває з моменту затвердження статуту, але отримати печатку, штамп може лише після державної реєстрації? Як саме в цю процедуру вписується легалізація і які її наслідки? Чи має вплив легалізація чи реєстрація на отримання професійною спілкою статусу суб'єкта трудового права? **Метою** статті є отримання відповіді на поставлені питання.

Актуальність теми. За основу дослідження взято праці таких науковців, як В. Соломінчук, П. Пилипенко, С. Сільченко, Т. Яцків, Л. Тарасенко, А. Дутчак, Б. Бегічев, Н. Болотіна, Н. Гетьманцева, М. Іншин, І. Козуб та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Плутина у відповідях на вказані питання починається з такої особливості процедури державної реєстрації професійних спілок, як її об'єднання з іншою процедурою – легалізацією цих об'єднань громадян. Тут одразу варто звернути увагу на те, що технічне об'єднання не означає об'єднання наслідків процедур, їх підміну. Водночас на практиці саме це й відбувається.

Із цього приводу В. Соломінчук указує, що, «зважаючи на те, що для легалізації профспілки дані про неї вносяться до Єдиного реєстру громадських формувань, легалізацію зазвичай ототожнюють з державною реєстрацією. Але легалізація профспілки не є реєстрацією юридичної особи як суб'єкта господарювання» [1, с. 22].

Для осмислення сутності й ролі процедури легалізації професійних спілок на сьогодні аналізується зміст ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». У цій статті закріплено кілька принципово важливих положень щодо порядку легалізації.

Насамперед визначається, що профспілки, їхні об'єднання легалізуються шляхом повідомлення на відповідність заявленому статусу. На перший погляд закріплена конструкція передбачає просту і зрозумілу процедуру. Од-

нак аналіз подальшого змісту статті засвідчує існування кількох «але».

По-перше, перелік документів «повідомлення», відповідно до ч. 3 ст. 16 указанного Закону, включає подання разом із заявою таких документів, як статут (положення), протокол з'їзду, конференції, установчих або загальних зборів членів профспілки із рішенням про його затвердження, відомості про виборні органи, наявність організацій профспілки у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, про засновників об'єднань. Як бачимо, для підтвердження статусу професійної спілки необхідними визначаються не тільки статут із протоколом, відомості про наявність організацій профспілки у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, а й низка відомостей, вплив яких на підтвердження статусу профспілкової організації визначити складно. Хоча на підставі ч. 5 ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» легалізуючий орган не може відмовити в легалізації профспілки, об'єднання профспілок, ч. 6 цієї статті передбачена можливість «запропонувати» профспілці в разі невідповідності документів статуту надати додаткову інформацію.

При цьому наслідком ігнорування «пропозиції» чи відмови надати додаткову інформацію є відсутність легалізації. Якщо ж урахувати існування положень ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р. щодо набуття професійними спілками статусу юридичної особи лише з моменту їхньої державної реєстрації в порядку, установленому цим Законом, то момент набуття професійною спілкою правосуб'єктності визначити ще складніше. Отже, технічне об'єднання процедури легалізації та реєстрації професійних спілок в одну за суперечливості норм щодо моменту виникнення статусу юридичної особи породжує проблему наслідків такої єдиної процедури.

Виявом такої проблеми є твердження про подвійну реєстрацію професійних спілок: обов'язковість легалізації й реєстрації для отримання професійною спілкою статусу суб'єкту трудового права; виникнення правосуб'єктності, наявність якої необхідна для здійснення захисту прав та інтересів членів профспілок на відповідному рівні договірного регулювання соціально-трудова відносин, із моменту легалізації. Наприклад, П. Пилипенко стверджує, що «трудова правосуб'єктність юридичних осіб за загальним правилом виникає з моменту їх державної реєстрації. Саме факт державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності чи легалізації, наприклад, громадського об'єднання у встановленому законом порядку, коли вони набувають статусу юридичної особи, є тим моментом, з якого виникає як загальна цивільна, так і трудова правосуб'єктність юридичних осіб» [2, с. 80–81, 89].

Тут виникає питання: чому державна реєстрація вважається юридичним фактом, що обумовлює виникнення суб'єкта трудового права, коли у ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» чітко визначено про утворення професійної спілки й набуття нею статусу юридичної особи з моменту затвердження статуту? С. Сільченко доходить висновку, що варто розмежовувати правосуб'єктність професійної спілки як юридичної особи, яка виникає з моменту прийняття (затвердження) статуту (положення) профспілки її засновниками, і власне спеціальну профспілкову правосуб'єктність, наявність якої необхідна для представництва й здійснення захисту прав і членів профспілок на відповідному рівні

договірного регулювання соціально-трудова відносин, що виникає тільки із проходженням процедури легалізації [3, с. 84].

Тут закономірно постає питання: чому факт легалізації професійної спілки С. Сільченко вважає визначальним для набуття такою організацією права представництва й здійснення захисту прав і членів профспілок на відповідному рівні договірного регулювання соціально-трудова відносин? Адже дозвіл на створення професійної спілки не потрібен. Таку варто вважати утвореною з моменту прийняття рішення, а дієздатною – із моменту затвердження статуту.

Окремо акцентуємо увагу, що дослідження здійснено С. Сільченко у 2003 р., а Закон України «Про соціальний діалог в Україні» було прийнято у 2010 р., що означає неможливість керування науковцем його положеннями. Прийняття цього Закону, до речі, ускладнило й без цього дискусійну проблему значення легалізації професійних спілок.

Отже, що стосується питання розмежування цивільної та трудової правосуб'єктності професійної спілки, позиція С. Сільченка ставиться нами під сумнів. Тим більше, коли науковець стверджує про важливість значення набуття професійною спілкою «трудова правосуб'єктності, тобто утворення» [3, с. 85], він тим самим указує на відмежування такої правосуб'єктності від цивільної й водночас поєднує факт утворення професійної спілки із виникненням відповідного суб'єкту трудового права.

С. Сільченко констатує, що «принциповим положенням ... є те, що правосуб'єктність первинної профспілкової організації як юридичної особи є похідною від правосуб'єктності самої профспілки. Що ж до трудової правосуб'єктності, то вона має самостійну природу...».

Водночас при цьому не зрозумілим для нас висновком, ураховуючи попередньо наведені міркування С. Сільченка, є твердження, що виникнення спеціальної профспілкової правосуб'єктності «... відбувається в процесі легалізації. Здійснення захисту колективних трудових прав та інтересів найманих працівників неможливе без набуття спеціальної профспілкової правосуб'єктності, адже наявність прав юридичної особи важлива лише для здійснення відносин власності (ст. 34), проведення фінансово-господарської діяльності (ст. 35) та інших статутних завдань в межах внутрішньої структури профспілки. Повноваження первинної профспілкової організації не легалізованої профспілки та її виборного органу, передбачені ст. ст. 37–39 Закону, в тому числі на надання згоди на звільнення за ініціативою роботодавця її членів, взагалі не можуть бути реалізованими» [3, с. 84–85].

Обґрунтовано, що здійснення відносин власності й проведення фінансово-господарської діяльності неможливе без набуття професійною спілкою статусу юридичної особи – суб'єкта цивільного права. Але чому реалізація прав, передбачених ст. ст. 37–39 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», у тому числі на надання згоди на звільнення за ініціативою роботодавця її членів, пов'язується із фактом легалізації?

Усе це є наслідком технічного об'єднання процедури легалізації та реєстрації професійних спілок в одну за суперечливості норм законодавства щодо моменту виникнення статусу юридичної особи. Виявом означеної проблеми, на нашу думку, є міркування Т. Яцків і Л. Тарасенко, котрі стверджують, що «коли у профспілки не має потреби отримувати статус юридичної особи, вона може не проходити подальшу процедуру державної реєстрації як юридичної

особи, а лише легалізуватися. Свідectво про легалізацію професійної спілки буде свідченням законної діяльності профспілки, вона матиме усі права та гарантії, які передбачені для профспілок, у тому числі право брати участь у колективних переговорах, укладати колективні договори і контролювати їх виконання, здійснювати контроль за безпекою праці, надавати дозвіл на звільнення працівників у порядку, передбаченому Кодексом законів про працю тощо. Якщо професійна спілка має намір відкривати рахунок у банку, користуватися печаткою тощо, вона повинна бути зареєстрована як юридична особа» [4].

Щодо розмежування правосуб'єктності професійної спілки як суб'єктів трудового й цивільного права, уважаємо думку обґрунтованою. Водночас не можемо не зауважити про кілька помилкових, як нам видається, суджень науковців.

По-перше, підстав визнавати свідченням законної діяльності профспілки наявність свідectва про легалізацію немає. Н. Гетьманцева та І. Козуб зазначають: «Указівка на те, що одним із етапів виникнення трудової правосуб'єктності професійної спілки є її легалізація, є неправильною, ... легалізація профспілки значення для її трудової правосуб'єктності не має. Вона має визначальне значення для її цивільної правосуб'єктності. Таке твердження повністю відповідає ст. 7 Конвенції Міжнародної організації праці «Про свободу асоціації і захист права на організацію» 1948 р. № 187 та ст. 36 Конституції України» [5, с. 121].

По-друге, права профспілки є наслідком її створення, а не легалізації чи реєстрації. Профспілка може функціонувати й до легалізації, але як суб'єкт трудового права.

Із цього приводу А. Дутчак указує, що «особливістю утворення і діяльності громадських об'єднань, до яких відносяться і профспілки, є те, що вони утворюються і здійснюють основну діяльність за межами цивільного права. Будовою держави їх існування не передбачене, і вони утворюються в результаті складних процесів соціальної самоорганізації... Це означає, що як суб'єкт права, як організаційна єдність зі структурою і розробленим статутом, громадське об'єднання може існувати і виконувати більшість своїх основних функцій без статусу юридичної особи. Якщо члени організації вважають за необхідне для виконання основних статутних цілей набути цивільної правосуб'єктності, тоді організації потрібен статус юридичної особи. Тобто, статус юридичної особи може набувати легалізована організація, яка вже існує як суб'єкт права, яка вже має певну правосуб'єктність, організаційну єдність, структуру, виконавчі органи, статут» [6, с. 95].

Із цією думкою неможливо не погодитись. Водночас на законодавчому рівні вона відображення не набула.

З унесенням змін до ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» статус юридичної особи визначається за всіма профспілками з моменту затвердження статуту, але при цьому не означає набуття професійною спілкою цивільної правосуб'єктності. І це проблема. Нібито існує дві різні категорії: професійна спілка як «юридична особа цивільного права» та «юридична особа трудового права».

Корінь описаної проблеми, погодимось із А. Дутчаком, лежить у площині закріплення статусу всіх суб'єктів цивільного права як виключно двох різновидів – фізичних і юридичних осіб, при зарахуванні всіх громадських об'єднань до юридичних осіб приватного права і привірняних до суб'єктів господарської діяльності [6, с. 94]. Справедливо автори науково-практичного коментарю до Цивіль-

ного кодексу України звертають увагу на недоліки позиції реформаторів цивільного права, у тому числі основну й помилкову догму, упроваджену авторами нового кодексу, – визначення тільки двох різновидів суб'єктів цивільного права: фізичних і юридичних осіб [7, с. 67].

Тут корисною вбачається пропозиція у вітчизняній науці трудового права введення поняття «квазіюридичні особи» [6, с. 95], беручи за основу дослідження Ю. Любімова щодо суб'єктів цивільного права. Зокрема, Ю. Любімов критикує взятий за основу розробки оновленого цивільного законодавства поділ суб'єктів на фізичних і юридичних осіб, при цьому стверджуючи про дійсність тільки фізичних осіб і штучність юридичних, щодо яких держава визначає властивості суб'єктів права.

«Система, яка склалася в новітній доктрині уявлень про природу юридичної особи й, зокрема, переконаність юриста наших днів у тому, що суб'єкт права буває або фізичною, або юридичною особою, зумовлюють «автоматичне» вирішення тих питань, які насправді потребують серйозного осмислення», – наголошує Ю. Любімов. При цьому науковець пропонує для введення термін «квазісуб'єкти» як спільності, які відрізняються від природного суб'єкта права – людини, і не визнані законодавцем носіями власної правосуб'єктності.

Отже, квазісуб'єктні спільності – це спілки, які за низкою сутнісних ознак здатні до входження в дію юридичних осіб, але в силу суб'єктивного фактора (волі законодавця) на цьому етапі й у цій правовій системі не визнані суб'єктом права [7, с. 98–102]. Правовий статус професійної спілки не можна позначити як квазісуб'єкт, адже професійна спілка за моменту затвердження статуту є суб'єктом трудового права.

Із моменту проходження процедури легалізації вона сьогодні беззаперечно набуває статусу юридичної особи в розумінні цивільного права: організаційно єдина, майново відокремлена, володіє певним майном на правах власності, має можливість брати участь у цивільному обороті [6, с. 95–96]. Водночас із виникненням трудової правосуб'єктності підстав стверджувати про виникнення цивільної немає, адже тільки державна реєстрація дозволяє визнати професійну спілку, так би мовити, повноцінним суб'єктом цивільного права.

До державної реєстрації, варто погодитись із А. Дутчаком, доцільно визначати професійну спілку квазіюридичною особою [6, с. 96], адже властивостей юридичної особи в розумінні цивільного права професійна спілка до проходження цієї процедури не набуває, водночас до моменту державної реєстрації й легалізації набуваючи трудової правосуб'єктності. Це означає існування суб'єкта трудового права, але відсутність суб'єкта цивільного права.

Саме ця властивість професійної спілки дає змогу взяти за основу концепцію квазісуб'єктів Ю. Любімова [7] для характеристики правового становища професійної спілки з моменту затвердження статуту, але до державної реєстрації. Розмежування відповідних правових статусів передбачає виключення вказівки зі ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» про набуття з утвердженням статуту професійної спілки такою організацією статусу юридичної особи з одночасним зауваженням про набуття із затвердженням статуту професійною спілкою трудової правосуб'єктності.

Ураховуючи вищевикладене щодо об'єднаної процедури легалізації – державної реєстрації професійних спілок в Україні, не можна погодитись із тим, що на сьогодні існує

проблема неприпустимої ускладненості системи реєстрації професійних спілок, на існування якої звертав увагу Голова Федерації профспілок України О. Юркін на комітетських слуханнях у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці на тему «Про стан дотримання в Україні прав профспілок, зокрема, виконання Конвенції МОП № 87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію» 11 квітня 2007 року» [8, с. 39, 41]. Процедура реєстрації не ускладнена, ускладнено розуміння наслідків легалізації та реєстрації професійних спілок.

Для вирішення цих проблем необхідним є, по-перше, вирішення проблем категоріального апарату трудового й цивільного права шляхом введення поняття квазіюридичних осіб для відмежування організаційно єдиних структурних статутних утворень від суб'єктів господарської діяльності. По-друге, у спеціальному законодавстві у сфері організації й функціонування професійних спілок необхідним є чітке визначення наслідків легалізації та реєстрації.

Для цього, можна погодитись із Н. Гетьманцевою та Н. Козуб, необхідно врахувати, що суб'єкту трудового права й трудових правовідносин – професійній спілці – не потрібна згода або дозвіл відповідних державних органів. Професійна спілка як юридична особа є суб'єктом цивільного права. При цьому для того щоб набути такої якості (ідеться про визнання профспілки суб'єктом цивільного права та суб'єктом цивільних правовідносин), професійній спілці необхідна державна реєстрація [5, с. 122].

Висновки. Отже, доцільно внести зміни до ст. 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». До таких змін насамперед потрібно включити положення, що статус юридичної особи для участі у відносинах, які становлять предмет цивільного права, профспілка може набути після державної реєстрації (при цьому слово «може» вказуватиме на потенційне існування випадків відсутності такого статусу у професійної спілки за умови знаходження діяльності такої за межами сфери дії цивільного права).

Легалізуючому органу необхідно надати право включення профспілки, об'єднання профспілок до реєстру об'єднань громадян, реалізації якого має передувати чітке зазначення в заяві щодо легалізації профспілок, об'єднань профспілок про необхідність державної реєстрації (і це повинно бути рішенням членів профспілки). Варто визначити, що із затвердженням статуту професійної спілки вона набуває трудової правосуб'єктності (статус суб'єкта трудового права).

Звичайно, ці зміни повинні знайти віддзеркалення в інших положеннях закону.

Список використаної літератури:

1. Соломінчук В. Профспілка на підприємстві : порядок створення та повноваження / В. Соломінчук // Зароботная плата. – 2010. – № 8 (50). – С. 20–25.
2. Трудове право України : Академічний курс : [підручник для студентів вищ. навч. закл.] / [П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін.] ; за ред. П.Д. Пилипенка. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 536 с.
3. Сільченко С.О. До питання виникнення трудової правосуб'єктності первинних профспілкових організацій і профспілок / С.О. Сільченко // Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки : матеріали Науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 19–20 травня 2003 р.) / за ред. В.С. Венедиктова. – Х. : НУВС, 2003. – С. 83–86.
4. Яцків Т. Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, професійних спілок, благодійних організацій в Україні : від А до Я : [практичний посібник] / Т. Яцків, Л. Тарасенко. – Л : Юриспруденція, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawngo.net/index.php?itemid=289>.
5. Гетьманцева Н. Праводієздатність професійних спілок / Н. Гетьманцева, І. Козуб // Право України. – 2010. – № 12. – С. 115–123.
6. Дутчак А.В. Проблеми утворення та легалізації профспілкових організацій / А.В. Дутчак // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – 2009. – № 3. – С. 94–100.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / [Ю.Б. Бек, Й.Г. Богдан, Л.В. Григоровська та ін.] ; за ред. В.М. Коссака. – К. : Істина, 2004. – 976 с.
7. Любимов Ю.С. Квазисубъектное образование в гражданском праве / Ю.С. Любимов // Правоведение. – 2000. – № 6 (233). – С. 98–124.
8. Виступ Голови Федерації профспілок України Юркіна Олександра Валентиновича на комітетських слуханнях у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці на тему «Про стан дотримання в Україні прав профспілок, зокрема виконання Конвенції МОП № 87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію» 11 квітня 2007 року // Про стан дотримання в Україні прав профспілок та організацій роботодавців відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію : збірник. – К., 2007. – 60 с. – С. 39–42.